

LUDWIG WITTGENSTEIN

PASTABOS APIE FRAZERIO „THE GOLDEN BOUGH“¹

Remarks on Frazer's „Golden Bough“

I

Reikia pradėti nuo klaidos ir ją pakeisti į tiesą.

T. y. reikia atskleisti klaidos šaltinį, nes kitaip išgirsti tiesą nebus naudinga. Ji negali įsiveržti, jeigu jos vietą užima kas kita.

Siekiant ką nors tiesa įtikinti, nepakanka tiesą konstatuoti – reikia rasti *kelią* nuo klaidos į tiesą.

Vėl turiu panirti į abejonės vandenį.

Žmonių religinių ir maginių sampratų Frazerio pavaizdavimas netenkina: dėl jo šios sampratos pasirodo esančios *klaidos*.

Taigi ar klydo ir Augustinas, kiekviename *Išpažinimų* puslapyje besišaukdamas Dievo?

Bet – galima sakyti – jeigu neklydo jis, tai klydo budistų šventasis (ar bet kuris kitas), kurio religija išreiškia visai kitas sampratas. Tačiau neklydo iš jų *nė vienas*, išskyrus tada, kai suformulavo teoriją.

Jau pati idėja norėti paaiškinti tą – pavyzdžiui, kunigo-karaliaus nužudymo, – apeigą [*Gebrauch*] man atrodo nevykusi. Frazeris pasiekia vien tai, kad paverčia šią apeigą *įtikimais išaiškinama* žmonėms, mąstantiems panašiai kaip jis. Labai keista, kad visos šios apeigos galiausiai, taip sakant, pavaizduojamos kaip kvailystės.

Bet niekada nebus įtikimai išaiškinta, kad žmonės visa tai daro vien iš kvailumo.

RAKTAŽODŽIAI: Wittgensteinas, Frazeris, „Aukso šakelė“.

KEY WORDS: Wittgenstein, Frazer, „Golden Bough“.

Pavyzdžiui, kai jis mums paaiškina, jog karalių reikia nužudyti pačiame jo jėgų žydėjime tam, kad, pagal laukinių sampratas, jo siela išliktų šviežia, tai tegalima pasakyti: ten, kur dera ši apeiga ir ši samprata, apeiga iš sampratos nekyla, bet tiesiog esama jų abiejų.

Tikrai gali taip būti – ir šiandien dažnai pasitaiko, – kad žmogus atsisako kokios nors apeigos sužinojęs, jog tai, kuo šioji apeiga remiasi, yra klaida. Bet taip nutinka vien tada, kai pakanka tik atkreipti žmogaus dėmesį į jo klaidą tam, kad atkalbėtum jį nuo jo veiksena. Tačiau tautos religinėms apeigoms taip nenutinka, ir *todėl* čia apie klaidą nėra *jokios* kalbos².

Frazeris teigia, neva magijoje klaidą atskleisti labai sunku – ir todėl ji išlikusi taip ilgai, – nes, pavyzdžiui, užkalbėjimas, turįs priešaukti lietu, tikrai anksčiau ar vėliau pasirodo esąs veiksmingas³. Bet juk tada kaip tik keista, jog žmonės anksčiau nesusigauoda, kad vis tiek vėliau ar anksčiau ima lyti.

Man regis, toks mėginimas paaiškinti nevykęs jau todėl, kad mums tereikia vien tinkamai sugretinti tai, ką *žinome*, prie to ničnieko nepridėjus, idant pasitenkinimas, kurio paaiškinimu siekta, kiltų pats savaime.

O paaiškinimas čia pasitenkinimo tikrai neteikia. Kai Frazeris imasi pasakoti Nemi girios karaliaus istoriją, jis daro tai tonu, rodančiu, jog jaučia ir nori sukelti tą jausmą mums, kad vyksta kažkas keisto ir baisaus. Bet iš tiesų į klausimą „Kodėl tai vyksta?“ reikia atsakyti šitaip: nes tai baisu. Tai reiškia, kad kaip tik tai, dėl ko mums šis įvykis atrodo baisu, įstabus, šiurpus, tragiškas ir t. t., ir anaipol ne trivalus ar nereikšmingas, – *tai* ir pašaukė šį įvykį gyvenimui.

Čia tegalime *aprašyti* ir ištarti: toks yra žmogaus gyvenimas.

Paaiškinimas, palyginti su įspūdžiu, mums daromu aprašomo įvykio, pernelyg netikras.

Kiekvienas paaiškinimas juk yra hipotezė.

Bet, pavyzdžiui, kamuojamam meilės hipotetinis paaiškinimas mažai tepadės. – Šisai jo nenuramins.

Minčių spūstis negali patekti laukan, nes visos jos nori veržtis pirmos ir todėl užstringa prie išėjimo.

Jėgu tą pasakojimą apie Nemi kunigą-karalių sugretiname su žodžiu „mirties didybė“, tai matome, kad jiedu sutampa.

Kunigo-karaliaus gyvenimas vaizduoja tai, kas tuo žodžiu reiškiamą.

Sujaudintasis mirties didybės tai gali išreikšti šitokiu gyvenimu. – Aišku, tai nieko nepaaiškina, o tik pakeičia vieną simbolį kitu. Arba: vieną ceremoniją – kita.

Religinis simbolis negrindžiamas jokia *nuomone*.

Bet tiktai nuomonei priklauso klaida.

Galima pasakyti: buvo štai toks nutikimas; juokis, jeigu gali.

Kunigo-karaliaus religinis veikimas, arba religinis gyvenimas, savo pobūdžiu niekuo nesiskiria nuo kiekvieno tikro religinio veikimo šiandien, pavyzdžiui, nuo nuodėmių išpažinimo. Šisai taip pat leidžiasi „paaiškinamas“, bet ne paaiškinamas.

Sudeginti kienu nors atvaizdą. Bučiuoti mylimojo paveikslą. Tai, žinoma, nesiremia jokiū tikėjimu, kad tai turės tam tikrą poveikį paveiksle atvaizduojamam objektui. Tuo siekiame pasitenkinimo ir jį gauname. Arba veikiau tuo nesiekiame nieko; tiesiog taip pasielgiame ir tuomet jaučiamės patenkinti.

Taip pat galima būtų bučiuoti mylimojo vardą, ir čia būtų aišku, kad vardas jį pavaduoja.

Tas pats laukinis, kuris – rodos, tam, kad nugalabytų priešą, – persmeigia jo atvaizdą, savo trobelę tikrai stato iš medienos ir savo strėlę drožia pagal visas amato taisykles, o ne tai atvaizduoja.

Idėja, kad galima pasikviesti negyvą objektą pamojant jam ranka, kaip pasikvičiame žmogų. Šito principas – personifikacija.

O magija visada remiasi simbolizavimo ir kalbos idėja.

Pavaizduoti norą – tai, *eo ipso*, pavaizduoti jo išsipildymą.

Juk magija norui suteikia jo pavaizdavimą; per ją noras pasirodo.

Krikštas kaip nuplovimas. – Klaida atsiranda tik tada, jei magija interpretuojama moksliskai.

Jei įvaikinimo eiga tokia, kad motina išsitraukia vaiką sau iš po drabužių⁴, tai juk nesąmonė manyti, kad čia esama *klaidos* ir ji mano, jog vaiką pagimdė.

Nuo maginių operacijų reikia atskirti tas, kurios remiasi klaidingu, perdėm supaprastintu daiktų ir įvykių supratimu. Pavyzdžiui, kai sakoma, kad liga persikelia iš vienos kūno dalies į kitą, arba imamas priemonių ligai nukreipti, tarsi ji būtų skystis arba šilumos būsena. Taigi susidaromas klaidingas, tai yra šiuo atveju tikrovės neatitinkantis vaizdas.

Koks ankštas Frazerio dvasinis gyvenimas! Todėl: kaip neįmanoma jam suvokti kitokį gyvenimą, nei jo meto Anglijos!

Frazeris negali įsivaizduoti kunigo, kuris iš esmės nebūtų toks pat, kaip šių laikų anglų pastorius su visu jo tižumu ir kvailyste.

Kodėl žmogui savas vardas negalėtų būti šventas? Juk jis tikrai yra, viena vertus, svarbiausias jam įteikiamas instrumentas, kita vertus, lyg papuošalas, gimus pakabinamas ant kaklo.

Kokie klaidinantys yra Frazerio paaiškinimai matyti – man regis – iš to, kad primityvių apeigų visai lengvai galėtume prasimanyti patys ir būtų grynas atsitiktinumas, jeigu jų kur nors tikrai nesurastume. Tai yra principas, pagal kurį šios apeigos surikiuotos, daug bendresnis, nei Frazerio paaiškinime, ir jo esama mūsų

pačių sieloje taip, kad visas galimybes galėtume išgalvoti patys. Pavyzdžiui, galime lengvai įsivaizduoti, kad genties karalius saugomas nuo kiekvieno akių, bet taip pat ir tai, kad kiekvienam gentainiui privalu jį pamatyti. Pastaruoju atveju tai, matyt, nutiks ne daugmaž atsitiktinai, bet jis bus *parodomas* žmonėms. Galbūt niekam nebus leidžiama jo liesti, o galbūt kiekvienas *privalės* jį paliesti. Prisiminkime, kad po Schuberto mirties jo brolis Schuberto partitūras sukarpė į gabalėlius ir tokius keletą taktų gabalėlius atidavė jo mylimiausiems mokiniams. Šis poelgis, kaip pagerbos ženklas, mums suprantamas *lygiai taip pat*, kaip ir kitas poelgis – išsaugoti partitūras nepaliekamas, niekam neprieinamas. O jeigu Schuberto brolis partitūras būtų ir sudeginęs, toks pagerbos ženklas taip pat būtų suprantamas.

Ceremoniškumas (karštas arba šaltas), priešingai sporadiškumui (drungnam), apibūdina pagerbą.

Taip, Frazerio paaiškinimai visai nebūtų paaiškinimai, jeigu jie galiausiai neapeliuotų į mūsų pačių polinkį.

Valgis ir gėrimas susiję su pavojais ne tik laukiniams, bet ir mums; nėra nieko natūraliau už tai, kad norime nuo jų apsisaugoti; taigi ir patys galime išgalvoti tokių apsaugos būdų. – Bet pagal kokį principą jų prasimanome? Aišku, pagal tokį, kad visi pavojai redukuojami pagal formą į keletą labai paprastų ir žmogui išsyk matomų. Taigi pagal tą patį principą, pagal kurį neišsilavinę žmonės tarp mūsų sako, kad liga persikėlė iš galvos į krūtinę *etc., etc.* Šiuose paprastuose vaizdiniuose personifikacijai, žinoma, teks didelis vaidmuo, nes tai, kad žmonės (taigi dvasios) gali būti žmonėms pavojingi, žino kiekvienas.

Tai, kad žmogaus šešėlis, atrodantis kaip žmogus, arba jo veidrodinis atspindys, lietus, audra, mėnulio fazės, metų laikų kaita, gyvūnų panašumas bei skirtingumas tarpusavyje ir lyginant su žmogumi, mirties, gimimo ir lytinio gyvenimo reiškiniai, trumpai kalbant, visi dalykai, kuriuos metai iš metų žmogus aplink save suvokia, vienus su kitais įvairiausiai susietus, bus reikšminga jo mąstymui (filosofijai) ir jo apeigoms, yra savaime suprantama, arba – mes būtent tai tikrai žinome ir tai mums įdomu.

Kaipgi ugnis arba ugnies panašumas į saulę būtų galėjęs atbundančiai žmogaus minčiai nepalikti įspūdžio? Bet galbūt ne todėl, „kad jis negali to paaiškinti“ (tas kvailas mūsų laikų prietaras) – juk argi dėl „paaiškinimo“ tai taptų ne taip įspūdinga?

Magija pasakoje „Alisa stebuklų šalyje“, išdžiūvama skaitant tai, kas visų sausiausia⁵.

Magiškai gydant ligą jai *liepiama* apleisti pacientą.

Aprašius kurį nors tokį maginį gydymą visada norisi pasakyti: Jeigu liga *šito* nesupranta, tai nežinau, *kaip* dar jai tai galima pasakyti.

Niekas nėra taip sunku, kaip teisingai laikytis faktų.

Noriu pasakyti ne tai, kad būtent *ugnis* kiekvienam turi būti įspūdinga. Ugnis ne labiau, nei bet kuris kitas reiškinys, ir vienam ugnis, o kitam kažkas kita. Ka-

dangi nėra vienas iš reiškinų savaime nėra ypač paslaptingas, bet kiekvienas jų gali mums toks tapti, ir atbundančiai žmogaus minčiai būdinga kaip tik tai, kad koks nors reiškinys jai tampa reikšmingas. Beveik galima pasakyti, kad žmogus – tai ceremoningas gyvūnas. Aišku, iš dalies tai klaidinga, iš dalies nesąmonė, bet taip pat tame yra ir kažkas teisinga.

Tai yra knyga apie antropologiją būtų galima pradėti šitaip: Stebėdami žmonių gyvenimą ir elgesį žemėje matome, kad šalia veiksmų, kuriuos galima pavadinti gyvūniškais, valgymo *etc., etc., etc.*, atliekami ir tokie, kurie turi savitą pobūdį ir kuriuos būtų galima pavadinti ritualiniais veiksmais.

Bet juk nesąmonė toliau pratęsti šį pasakojimą sakant apie *šiuos* veiksmus, jog juos apibūdina tai, esą jie kyla iš klaidingų požiūrių apie dalykų fiziką. (Šitaip daro Frazeris, kai sako magiją esant iš esmės klaidinga fizika arba klaidingu gydymo menu, technika *etc.*)

Ritualinį veiksmaž veikiau apibūdina visai ne požiūris, nuomonė – ir tai, ar ji klaidinga, ar teisinga, – nors nuomonė – tikėjimas – pati ir gali būti ritualinė, priklausyti ritualui.

Jeigu laikome savaime suprantamu dalyku, kad žmogui smagi jo fantazija, tai reikia apmąstyti ir tai, kad ši fantazija yra ne kaip nutapytas paveikslas ar plastinis modelis, bet sudėtingas darinys iš heterogeniškų sudedamųjų dalių: žodžių ir vaizdų. Tuomet operavimo rašytiniais ir garsiniais ženklais nebepriešinsime operavimui įvykių „mintiniais atvaizdais“.

Turime skrosti kiaurai per visą kalbą.

Frazeris: “That these observances are dictated by fear of the ghost of the slain seems certain...”⁶ Bet tai kodėl gi Frazeris pavartoja žodį “ghost”? Taigi ši prietaraž jis labai gerai supranta, nes jį mums paaiškina jam įprastu prietaringu žodžiu. Arba veikiau jis čia galbūt pamatė, kad ir mumyse kažkas liudija tos laukinių veiksenos naudai. – Jei aš, tas, kuris netiki, kad kur nors yra žmogiškų-antžmogiškų būtybių, vadinamų dievais, sakau: „bijau dievų keršto“, tai parodo, kad galiu tuo norėti kažką pasakyti arba galiu tam tikram jausmui suteikti išraišką, nebūtinai susietą su turimu tokiu tikėjimu.

Frazeris nesunkiai patikėtų, kad laukinis miršta dėl klaidos. Pradinės mokyklos vadovėliuose rašoma, kad Atila leidosi į savo didžiuosius karo žygius, nes tikėjo turįs perkūno dievo kalaviją.

Frazeris daug laukiniškesnis nei dauguma jo laukinių, nes jie nebuvo taip smarkiai nutolę nuo dvasios dalykų supratimo, kaip 20-ojo šimtmečio anglas. Jo primityvių apeigų paaiškinimai daug labiau netašyti, nei pačių tų apeigų prasmė.

Istorinis paaiškinimas, paaiškinimas kaip raidos hipotezė tėra *vienas* būdas sujungti duomenis – pateikti jų sinopsę. Lygiai taip pat galima matyti duomenis jų tarpusavio sąryšyje ir sujungti į vieną bendrą vaizdą, tam nesuteikiant raidos laike hipotezės pavidalo.

Savų dievų sutapatinimas su kitų tautų dievais. Įsitikinama, kad tie vardai turi tą pačią reikšmę.

Apie freizerišką faktų rinkinį norėtusi pasakyti: „O taip šis choras parodo slap-tą dėsni.“ Ši dėsni, šią idėją galiu pavaizduoti raidos hipoteze arba, analogiškai augalo schemai, religinės ceremonijos schema, arba tik sugrupuodamas faktinę medžiagą, „apmatančiu“ pavaizdavimu (*übersichtliche Darstellung*).

Apmatančio pavaizdavimo sąvoka mums yra pamatinės svarbos. Ji žymi mūsų pavaizdavimo formą, būdą, kuriuo matome daiktus. (Tam tikras „pasaulėvaizdis“, kuris, regis, tipiškas mūsų laikmečiui. Spengleris.)

Šis apmatantis pavaizdavimas perteikia supratimą, kurio esmė būtent ta, kad „matome sąsajas“. Štai todėl svarbu surasti *tarpinius narius*.

Bet hipotetinis tarpinis narys šiuo atveju turi vien tik atkreipti dėmesį į *faktų* panašumą, sąsają. Kaip kad apskritimo vidinis santykis su elipse būtų iliustruojamas elipsę laipsniškai pakeičiant į apskritimą; *bet ne tam, kad tvirtintume, jog tam tikra elipsė faktiškai, istoriškai kilo iš apskritimo* (raidos hipotezė), bet tik tam, kad užaštrintume savąjį formalus ryšio matymą.

Bet taip pat negaliu matyti raidos hipotezės kaip ko nors daugiau, nei būdo parodyti formalią sąsają.

* * *

Norėčiau pasakyti: niekas geriau neparodo mūsų ir tų laukinių giminystės kaip tai, jog Frazeris po ranka turi jam ir mums tokį įprastą žodį „ghost“ arba „shade“, kad aprašytų šių žmonių požiūrius.

(O juk tai kas kita, nei kad aprašytų, pavyzdžiui, taip, esą laukiniai įsivaizduoja, kad jiems, užmušus priešą, nukris galva. *Mūsiškis aprašymas* šiuo atveju neturėtų nieko prietaringo ar magiško.)

Taip, ši ypatybė siejasi ne vien su išraiškomis „ghost“ ir „shade“, ir smarkiai per mažai sureikšminame tai, kad žodį „siela“, „dvasia“ („spirit“) laikome ir savo pačių išlavinto žodyno dalimi. Tai, jog netikime, kad mūsų siela valgo ir geria, palyginti su tuo, tėra mažmožis.

Mūsų kalboje užfiksuota visa mitologija.

Mirties išvartymas arba mirties nužudymas; bet, kita vertus, ji vaizduojama kaip griaučiai, kaip pati tam tikra prasme mirusi. „As dead as death“. „Niekas nėra toks miręs kaip mirtis; niekas nėra taip gražu kaip pats grožis.“ Vaizdinys, kuriuo čia suvokiama tikrovė, yra tas, kad grožis, mirtis *etc.* yra grynos (koncentruotos) subtancijos, esančios gražiam objekte kaip jo priemaiša. – Ir argi neatpažįstu čia savo paties apmąstymų apie „objektą“ ir „kompleksą“?

Senuosiuose ritualuose randame be galo išlavintos gestų kalbos vartoseną [*Gebrauch*].

O kai skaitau Frazerį, kiekviename žingsnyje norisi sakyti: visi šie procesai, šie reikšmės pokyčiai vis dar duoti mums mūsų šnekamojoje kalboje. Kai tai, kas slepiasi paskutiniame šiaudų pėde, vadinama „Kornwolf“ [Javų vilku], bet taip pat – ir pats tas pėdas, ir jį rišantis žmogus, tai čia atpažįstame mums gerai pažįstamą kalbinį įvykį⁷.

* * *

Galėčiau įsivaizduoti, kad turėjau pasirinkimą kokią nors šios žemės būtybę išsirinkti savo sielos buveine ir kad mano dvasia savo būstu ir žiūros tašku išsirinko štai šį neišvaizdų padarą. Galbūt todėl, kad gražaus būsto išimtis jai būtų atgrasi. Kad tai padarytų, dvasia, žinoma, turėtų būti savimi labai tikra.

Būtų galima pasakyti „Kiekvienas vaizdas kuo nors patrauklus“, bet tai būtų klaidinga. Teisinga sakyti, kad kiekvienas vaizdas reikšmingas tam, kuriam jis regis reikšmingas (bet tai nereiškia, kad jis regis kitoks, nei yra). Taip, šia prasme kiekvienas vaizdas vienodai reikšmingas.

Taip, svarbu, kad man paversti sava reikia ir kitų panieką man kaip esminę ir reikšmingą pasaulio, regimo iš manosios padėties, dalį.

Jeigu žmogui būtų leista pasirinkti gimti kuriame nors miško medyje, tai būtų tokių, kurie susiieškotų gražiausią arba aukščiausią medį, tokių, kurie išsirinktų mažiausią, ir tokių, kurie išsirinktų vidutinį ar mažesnę nei vidutinį, ir, turiu galvoje, kad jie taip darytų anaip tol ne iš filisterystės, bet dėl tos pačios priežasties, arba to paties tipo priežasties, dėl kurios kitas pasirinko aukščiausią. Tai, kad mūsų jausmas savo gyvenimo atžvilgiu prilygintinas jausmui būtybės, galinčios pasirinkti savo žiūros tašką pasaulyje, man regis, grindžia mitą, arba tikėjimą, kad savo kūnus pasirinkome prieš gimdami.

* * *

Man regis, primityviam žmogui būdinga būtent tai, kad jis veikia ne dėl *nuomonų* (priešingai Frazeriui).

Skaitau, tarp daugybės panašių pavyzdžių, apie lietaus karalių Afrikoje, kurį jo žmonės meldžia lietaus *lietingajam periodui ateinant*⁸. Bet juk tai reiškia, kad jie iš tiesų nemano jį galint sukelti lietu, kitaip darytų tai sausaisiais metų periodais, kada žemė yra „a parched and arid desert“. Nes jeigu tariama, kad kitados šią lietaus karaliaus tarnybą žmonės įsteigę iš kvailumo, tai juk vis tiek tikrai aišku, kad jau anksčiau jie buvo patyrę, jog lietūs prasideda kovą, ir tuomet lietaus karalių būtų palikę funkcionuoti ir likusią metų dalį. Arba ir taip: paryčiui, prieš pat patekant saulei, žmonės iškilmingai švenčia aušros ritualus, bet ne naktį – tada jie tiesiog dega žibintus⁹.

[Dėl ko nors įsiutęs kartais daužau savo lazda į žemę ar medį *etc.* Bet juk netikiu, kad žemė kalta arba kad daužymas gali kuo nors padėti. „Išlieju savo pyktį.“ O tokio pobūdžio – visi ritualai. Tokius pasielgimus galime pavadinti instinktyviais. – O istorinis paaiškinimas, kad, tarkime, anksčiau aš ar mano protėviai tikėjome, jog žemės daužymas kuo nors padeda, tik dumia akis, nes tai perteklinės prielaidos, kurios nepaaiškina *nieko*. Svarbus šio veiksmo panašumas į bausmės veiksmą, tačiau negalima tvirtinti nieko kito kaip tik šį panašumą.

Jei sykį toks fenomenas susiejamas su mano paties turimu instinktu, tai šitai ir yra tas norimas paaiškinimas; t. y. tas, kuris išsprendžia būtent šį sunkumą. O antinis mano instinkto istorijos tyrimas juda jau kita vaga.

Juk tam tikros žmonių rasės garbinti ažuola ėmė tikrai ne dėl kokios nors menkutės priežasties, t. y. visai ne dėl *priežasties*, o tik todėl, kad juos ir ažuolą suvienijo gyvenimo bendrystė, taigi drauge jie atsirado ne savo pasirinkimu, o kaip blusa ir šuo. (Jeigu blusos įgytų ritualą, jis remtųsi šunimi.)

Būtų galima sakyti, kad šiam ritualui paskatą suteikė ne jų (ažuolo ir žmogaus) vienybė, bet tam tikra prasme jų atskirtis. Nes intelektui atbundant sykiu atsiskiriama nuo pirmykštės *dirvos*, nuo gyvenimo pirmykščio pagrindo. (*Pasirinkimo* kilmė.) (Atbundančios dvasios forma – garbinimas.)

II

P. 168.¹⁰ Žinoma, nėra taip, kad tauta valdovą tiki turint šias galias, o pats valdovas labai gerai žino jų neturįs arba nežino to tik tada, jeigu yra bukaprotis ar kvailys. Bet, žinoma, jo galios samprata nustatyta taip, kad derėtų su – tautos ir jojo – patirtimi. Tiesa, jog čia dėl to tam tikras vaidmuo tenka veidmainystei, tačiau tik tiek, kiek ji apskritai artima daugumai to, ką veikia žmogus.

P. 169.¹¹ Jeigu kas nors mūsų (arba bent jau mano) draugijoje per daug juokiasi, tai pusiau nevalingai suspaudžiu lūpas, tarsi tikėdamas, jog šitaip galiu užčiaupti jas ir jam.

P. 170.¹² Nesąmonė čia ta, kad Frazeris vaizduoja šias tautas visai klaidingai (netgi pamišėliškai) suprantančias gamtos tėkmę, kai viso labo joms būdinga savita fenomenų interpretacija. T. y. jų gamtos pažinimas, jeigu jį išdėstytų raštu, *fundamentaliai* nesiskirtų nuo mūsų. Kitokia yra tik jų *magija*.

P. 171.¹³ „...a network of prohibitions and observances, of which the intention is not to contribute to his dignity...“ Tai teisinga ir klaidinga. Žinoma, ne jo asmens orumo apsaugą, bet galbūt – taip sakant – dieviškumo jame natūralų šventumą.

Taip paprasta, kaip ir atrodo: skirtumą tarp magijos ir mokslo galima išreikšti tuo, kad pažangos esama moksle, bet ne magijoje. Magijoje pačioje savaime nėra jokios vystymosi krypties.

[P. 179.¹⁴ Kiek daug daugiau tiesos tame, kad sielai būdingas tas pats daugialypumas kaip ir kūnui, nei modernioje pavandenijusioje teorijoje.

Frazeris nepastebi, kad čia sutinkame Platono ir Schopenhauerio mokslą.

Ir vėl šiandienėje filosofijoje randame visas vaikiškas (infantilias) teorijas; tik be to vaikiško žavumo.

P. 614.¹⁵ Greta šių panašumų į akį man labiausiai krito visų šių ritualų skirtinumas. Tai įvairovė veidų, turinčių tai čia, tai ten pasirodančių bendrų bruožų. Ir norėtusi nuvesti linijas, jungiančias bendras jų dedamąsias. O tada reikia dar vienos stebėjimo dalies, tai yra tos, kuri šį paveikslą susietų su mūsų pačių jausmais ir mintimis. Stebėjimui ši dalis suteikia gilumo.

Visose šiose apeigose išties matoma kažkas *panašaus* į idėjų asociaciją bei su ja susieto. Būtų galima kalbėti apie apeigų asociaciją.

P. 618.¹⁶ Nėra kuo nors pagrįsta, kad ugnį reikėtų apgaubti šitokia aureole. Ir, kaip keista, ką gi iš tiesų reiškia – „ji rodėsi kilusi iš dangaus“? Iš kurio dangaus? Ne, tikrai nėra savaime suprantama, kad žvelgiama į ugnį štai taip – bet būtent taip į ją yra žvelgiama.

Ši hipotezė, regis, čia pirmąkart šiam dalykui suteikia gilumo. Ir galime prisiminti, kuo paaiškinamas tas keistas santykis tarp Sigfriedo ir Brunhildos naujojoje *Nibelungų giesmėje*. Būtent tuo, kad Sigfriedas Brunhildą jau, regis, buvo sutikęs kitados anksčiau. Taigi aišku, kad šiai apeigai gilumo suteikia ne kas kita, kaip jos *sąsaja* su žmogaus deginimu¹⁷. Jei būtų kažkurioje šventėje toks žmonių paprotys (kaip kad „Žirgo ir raitelio“ žaidime) – vienam ant kito joti, tai matytume tame tiktai nešimo formą, primenančią žmogaus jojimą ant arklio; bet jei žinotume, kad daugybėje tautų būta papročio, pavyzdžiui, vietoje jojamųjų gyvulių naudoti vergus ir taip raitiems švęsti tam tikras šventes, tai dabar jau grėsmės nekeliančioje mūsų laiko apeigoje pamatytume kai ką gilesnio ir ne taip jau negrėsmingo. Klausimas čia tas: ar šis Beltano ugnies šventės – pavadinkime – kraupumas būdingas pačiai jai savaime tokiai, kokia ji buvo rengiama prieš šimtą metų, ar tik tada, jei pasirodytų teisinga jos kilmės hipotezė? Man regis, akivaizdu, kad mums kraupi pačios naujųjų laikų apeigos vidinė prigimtis, o mums žinomi faktai apie žmonių darbus tik nurodo trajektoriją, kuria turėtume į šią apeigą pažvelgti. Šnekėdamas apie apeigos vidinę prigimtį, turiu mintyje visas aplinkybes, kuriomis ji atliekama ir kurios į tokios šventės atpasakojimą neįtrauktos, nes ją sudaro ne tiek kokie nors šią šventę charakterizuojantys veiksmi, kiek tai, ką būtų galima pavadinti šios šventės dvasia, kurią apibūdintų, pavyzdžiui, tai, koku būdu apie ją pasakoja joje dalyvavę žmonės, kaip jie elgiasi kitomis aplinkybėmis, t. y. koks jų charakteris; žaidimai, kokius jie žaidžia apskritai, kitais kartais. Ir tada pamatytume, kad kraupumas glūdi pačių šių žmonių charakteriuose.

P. 619.¹⁸ Tai, ką čia matome, atrodo kaip anksčiau buvusių burtų liekana. Ir stauga šis aspektas čia suteikia gilumo. Jei sužinotume, jog tortą su sagomis kitados iš pradžių, tarkim, kepdavo, kad gimtadienio proga pagerbtų sagų gamintoją, ir pasikui tame regione ši apeiga išliko, tai ji tikrai prarastų visą savo „gilumą“, jeigu tik jis neglūdėtų jos dabartinėje formoje. Bet tokiais atvejais dažnai sakome: „*Akivaizdu*, kad ši apeiga labai senoviška.“ O iš kur tai žinome? Ar tik dėl to, kad turime šitokių senų apeigų istorinių įrodymų? O gal dar ir dėl kito pagrindo, kurį įgyjame introspektyviai? Bet jeigu ir įrodome istoriškai šios apeigos priešistorinę kilmę bei jos atsiradimą iš ankstesnės apeigos, vis dėlto galimas daiktas, kad šiandien šioje apeigoje savaime nebėra *visai nieko* kraupaus, kad joje iš priešistorinio siaubo nebeišlikę ničnieko. Galbūt šiandien ja užsiima vien vaikai, kurie varžosi kepdami tortus ir puošdami juos sagomis. Tokiu atveju tas gilumas glūdi vien mintyje, jog ji būtų taip atsiradusi. Bet vis tiek tai gali būti labai netikra ir norėtųsi pasakyti: „Kam jaudintis dėl tokio netikro dalyko?“ (kaip viską atžagariai matančiai išmaniajai Elzei¹⁹). Bet čia rūpinamasi ne taip. – Visų pirma: iš kur gi tas tikrumas, jog tokia apeiga turi būti labai senoviška (kokie mūsų duomenys, kaip jie verifikuojami)? Bet, toliau, ar esame tikri, ar negali būti, kad dėl to klystame, o istorija tą klaidą mums įteigė? Iš tiesų, bet [16] tada dar vis tiek išlieka kažkas, kuo tikri esame. O tada sakytume: „Gerai, šiuo pavieniu atveju kilmė galbūt ir kitokia, bet apskritai ji tikrai priešistorinė.“ Tame, kas šitai mums *įrodo*, būtinai esama šios prielaidos gilumo. Ir šis įrodymas vėlgi yra nehipotetinis, psichologinis. Būtent tuomet, kai sakau: šios apeigos gilumas glūdi jos kilmėje, *jeigu* ji šitaip atsirado. Taigi gilumas glūdi arba mintyje apie šitokią kilmę, arba pats gilumas tėra hipotetinis ir tegalima pasakyti: *Jeigu* ji taip atsirado, tai tas atsitikimas buvo kraupus ir gilus [249]. Noriu pasakyti: kraupu, gilus tai ne dėl to, kad ši apeigą turėjo šitokią istoriją, nes galbūt ji buvo visai kitokia; taip pat ir ne dėl to, kad ji turbūt ar veikiausiai buvo tokia, bet dėl to, kas man suteikia pagrindą taip tarti. Juk iš kur apskritai tas žmonių aukojimo gilumas ir kraupumas? Ar čia įspūdį palieka tik aukojamojo kančios? Visokios ligos, susijusios su lygiai tiek pat kančių, šio įspūdžio *vis dėlto* nepalieka. Ne, šis gilumas ir kraupumas nėra suprantamas savaime, vien tik patiriant, kaip vyko išoriniai veiksmai, bet *mes* jį vėl įnešame iš patyrimo mūsų viduje.

Tame fakte, kad burtų traukimui panaudojamas pyragaitis, taip pat yra kažkas ypač siaubingo (beveik kaip išdavystėje bučiniu), o kad tai mums regisi ypač siaubinga, vėlgi yra ypatingai reikšminga tokių apeigų tyrimui.

Kai matau tokią apeigą arba apie ją girdžiu, tai tarsi matyčiau kokį nors žmogų griežtai kalbant su kitu mažareikšme dingstimi ir jo balso tone bei veide pastebėčiau, kad tam tikra proga tas žmogus gali būti baisus. Įspūdis, kurį man tai padaro, gali būti labai gilus ir nepaprastai rimtas.

Veiksenos *aplinkuma*.

Bet kokiu atveju prielaidos dėl, pvz., Beltano šventės kilmės, grindžiamos įsitikinimu; būtent tuo, kad tokios šventės nėra išgalvojamos vieno žmogaus, taip sakant,

kaip pakliuvo, bet kad joms reikia neapsakomai platesnio pagrindo tam, kad išliktų. Jeigu norėčiau išgalvoti šventę, tai ji labai greitai nunyktų arba, kitu atveju, pakistų taip, kad atitiktų bendrąjį žmonių polinkį.

Bet kas gi mums neleidžia daryti prielaidos, kad Beltano šventė visada buvo švenčiama jos dabartine (arba labai nesena) forma? Norėtusi pasakyti: būtų per daug beprasmiška ją šitokią išgalvoti. Ar čia nėra taip, tarsi matyčiau griuvėsius ir sakyčiau: tai kadaise turėjo būti namas, nes niekas nebūtų statęs šitokios tašytų netaisyklingų akmenų krūvos? O jeigu kas nors paklaustų: o iš kur tai žinai?, tai tegalėčiau pasakyti: mane to apie žmones moko patirtis. Juk netgi tada, kai iš tiesų statomi griuvėsiai, jie turi sugriuvusių namų formas.

Tai būtų galima pasakyti ir taip: tam, kuris norėtų padaryti įspūdį pasakodamas apie Beltano šventę, visai neprireiktų iškelti jos kilmės hipotezės, bet tereiktų pateikti mums tą medžiagą (kuri prie tos hipotezės veda) ir daugiau nieko nebesakyti. Dabar galbūt norėtusi pasakyti: „Žinoma, nes klausytojas arba skaitytojas šią išvadą gali padaryti pats!“ Bet ar jis turi šią išvadą eksplicitiškai padaryti? Taigi, ar apskritai turi ją padaryti? Ir pagaliau, kas tai per išvada? Kad tai arba tai *turbūt* yra?! Ir jeigu jis pats gali priėti tą išvadą, tai kaipgi ji gali padaryti jam įspūdį? Juk tai, kas jam įspūdinga, turi būti tai, ko jis *nepadarė* pats! Taigi ar jam įspūdinga atrodo tik (jo paties ar kieno nors kito) iškelta hipotezė ar jau pati prie jos vedanti medžiaga? Bet argi negalėčiau čia lygiai taip pat paklausti: jeigu matau, kaip ką nors žudo – ar įspūdį man kelia būtent tai, ką matau, ar tik hipotezė, kad čia žudo žmogų?

Tačiau šis įspūdis priklauso ne tiesiog pačiai minčiai dėl galimai tokios Beltano šventės kilmės, o tam, kas vadinama nepaprastai dideliu šios minties *tikėtinumumu*. Kaip tam, ką iš šios medžiagos išvedame.

Beltano šventė iš tiesų mus pasiekė vaidinimo pavidalu, panašiu į vaikų žaidimą plėšikais. Bet iš tiesų ir ne. Nes jeigu iš anksto ir sutarta, kad laimi tas, kuris išgelbėja auką, vis dėlto prie to, kas vyksta, prisideda temperamentas, kurio nėra paprastame vaidybiniame atlikime. – Bet jeigu jis būtų suvaidintas ir visai be jausmo, vis tiek nerimaudami savęs klaustume: kaip suprasti šį vaidinimą, kokia jo *prasmė*?! Ir mus, nepaisant bet kurios interpretacijos, galėtų neraminti jam charakteringas beprasmiškumas. (O tai parodo, kokio pobūdžio pagrindu gali kilti toks nerimas). Taigi, pavyzdžiui, tarkime, kad pateikiama visai nekenksminga interpretacija: burtais metami tiesiog dėl pramogos kam nors pagrasinti, kad jis bus įmestas į laužą, o tai nėra malonu; taip Beltano šventė labiau panašės į vieną tų pasilinksminimų, kai iš kompanijos vienas kažkuris turi iškęsti tam tikrus žiaurumus, kurie, būdami tokie, kokie yra, patenkina tam tikrą reikmę. Ir šitaip paaiškinus Beltano šventę iš tiesų prarastų visą paslaptį, jeigu savo veiksmu ir nuotaika niekuo nesiskirtų nuo tokių įprastinių žaidimų plėšikais ir t. t.

Lygiai kaip ir tai, kad tam tikromis dienomis vaikai degina šiaudinį žmogų, mums gali sukelti nerimą, net jeigu jokio paaiškinimo tam ir nepateikiame. Keista,

kad šventės proga jiems reikia sudeginti *žmogų!* Noriu pasakyti: sprendimas yra ne mažiau keliantis nerimą, nei mįslė.

Bet kodėl iš tiesų šio įspūdžio man sukelti negalėtų vien tik (ir jau tikrai bent iš dalies) *mintis*? Argi mintys negali būti baisios? Ar man negali tapti šiurpu nuo minties, kad kitados pyragaitis su saga buvo naudojamas burtais parinkti mirtiną auką? Ar pati *mintis* nėra kažkuo baisi? – Taip, bet tai, ką matau tuose pasakojimuose, pasirodo dėl duomenų ir, be to, dėl tokių, kurie, regis, nėra tiesiogiai su tuo susiję; dėl minčių apie žmones ir jų praeitį, dėl visų tų keistų dalykų, kuriuos matau, esu matęs arba girdėjęs savyje arba kituose.

[P. 640.²⁰ Tai galima labai lengvai suprasti – o kaip to pagrindas būtų pateikta, pavyzdžiui, tai, kad kitu atveju kiekvienas iš šventųjų temptų priešinga kryptimi ir kad iš jų reikalui vadovauti galėtų tik vienas. Bet ir tai tebutų vėlesnis instinkto išplėtimas.

Visos šios *skirtingos* apeigos rodo, kad čia turime reikalą ne su vienos atsiradimu iš kitos, bet su bendra dvasia. Ir būtų galima visas šias ceremonijas išgalvoti (pramanyti) pačiam. O ta dvasia, iš kurios jos visos būtų išgalvotos, ir būtų ta joms bendra dvasia.

P. 641.²¹ Ligos ir purvo ryšys. „Nusivalyti ligą.“

Čia pateikiama paprasta, vaikiška ligos teorija, kad ji yra purvas, kurį galima nusiplauti.

Esama tiek „infantilių sekso teorijų“, tiek ir infantilių apskritai teorijų. Tačiau tai nereiškia, kad visa, ką daro vaikas, kilo iš infantilios teorijos kaip tų veiksmų pagrindo.

Teisinga ir įdomu sakyti ne: tai yra atsiradę iš to, bet: tai galėjo šitaip atsirasti.

P. 643.²² Tai, kad ugnis naudota apvalymui, yra aišku. Bet nėra nieko labiau tikėtino nei tai, kad maštantys žmonės apvalymo ceremonijas, net jeigu iš pradžių jos buvo sumanytos vien tokios, vėliau susiejo su saule. Jeigu vienam žmogui pasisiūlo viena mintis (ugnis-apvalymas), o kitam – kita (ugnis-saulė), tai kas gi gali būti labiau tikėtina, nei tai, kad ir vienam žmogui tos mintys pasisiūlys abi. Mokslinčiai, kuriems visada norėtusi turėti teoriją!!!

Ugnimi, kitaip nei sudaužant, sudraskant ir t. t., sunaikinama *visiškai*, ir tai turėjo patraukti žmonių dėmesį.

Net jeigu nieko nežinotume apie tokią sąsają tarp apvalymo ir saulės, būtų galima tarti, kad kažkur ji vis tiek bus pasitaikiusi.

P. 680.²³ “Soul-stone.” Čia matome, kaip veikia tokia hipotezė.

P. 681.²⁴ Tai liudija, kad čia pagrindas yra tiesa, o ne prietaras. (Žinoma, atsidūrus priešais kvailą mokslininką lengva pasiduoti prieštaravimo dvasiai.) Bet visai

gali būti, kad visiškai nuskustas kūnas mus tam tikra prasme masina prarasti savigarbą. (Broliai Karamazovai.) Nėra jokios abejonės, kad subjaurojimas, kuris mus paverčia atrodančiais nevertais, juokingais savo pačių akyse, gali iš mūsų atimti bet kokią valią gintis. Kokie sutrikę kartais būname – ar bent jau dauguma žmonių (aš) – dėl savo fizinio ar estetinio nevisavertiškumo.]

---25

Dabar man regis, kad būtų teisinga mano knygą pradėti pastabomis apie metafiziką kaip tokią magiją.

Bet čia negaliu nei atstovauti magijai, nei iš jos šaipytis.

Reikėtų išlaikyti magijos gilumą. –

Taip, čia magijos pašalinimas pats turi magijos pobūdį.

Nes kai tąkart pradėjau kalbėti apie „*pasaulį*“ (o ne apie šį medį ar stalą), ko gi kito norėjau, jei ne apžavėti savo žodžiuose kai ką aukštesnio?

Literatūra ir nuorodos

¹ L. Wittgensteinas I dalies pastabas žymėjosi aptardamas sero Jameso George'o Frazerio *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion* („Aukso šakelė: magijos ir religijos tyrinėjimas“) pilno dvylikatomio leidimo pirmąjį tomą, jo draugo jam paimto iš *The Union Library* 1931 m., o II dalies – 1936 m. skaitydamas smarkiai sutrumpinto vienatomio leidimo *The Golden Bough* asmeninį egzempliorių (London: Macmillan, 1922). Standartinis *The Golden Bough* leidimas išėjo 1966 m. (London: Macmillan). Toliau nuorodose puslapių numeriais nurodoma į Wittgensteino skaitytus leidimus, o laužtiniuose skliaustuose – į atitinkamas standartinio leidimo vietas. Nuorodos parengtos pagal *Pastabų* dvikalbį leidimą, iš kurio verstas šis tekstas.

² Žr. Sero Jameso George'o Frazerio *The Golden Bough*, p. 264 [iii, 422]: „But reflection and enquiry should satisfy us that to our predecessors we are indebted for much of our own, and that their errors were not wilful extravagances or the ravings of insanity, but simply hypotheses, justifiable as such at the time when they were propounded, but which a fuller experience has proved to be inadequate. It is only by the successive testing of hypotheses and rejection of the false that truth is at last elicited. After all, what we call truth is only the hypothesis which is found to work best. Therefore in reviewing the opinions and practices of ruder ages and

racēs we shall do well to look with leniency to their errors as inevitable slips made in the search for truth. And to give them the benefit of that indulgence which we ourselves may one day stand in need of: *cum excusatione itaque veteres audiendi sunt.*“ „Bet svarstydami ir tyrinėdami turėtume įsitikinti, kad savo protėviams esame skolingi dėl daugelio to, kas mums sava, ir kad jų klaidos kilo ne dėl tyčinio nesaikingumo, bet tiesiog buvo hipotezės, iš esmės pateisinamos tuo metu, kai buvo pateiktos, bet kurias išsamesnė patirtis parodė buvus netinkamas. Tik nuosekliai tikrinant hipotezes ir atmetant klaidingąsias pagaliau išaiškinama tiesa. Juk viso labo tiesa vadiname hipotezę, kurią supratome veikiant geriausiai. Todėl apžvelgdami atšiauresnių amžių ir padermių pažiūras ir praktikas pasielsgime gerai, jeigu į jų klaidas žvelgsime atlaidžiai kaip į neišvengiamus apsirikimus, pasitaikiusius beišskant tiesos. Ir suteiksime jiems tą malonę, kurios mums patiems gali vieną dieną prisireikėti: *cum excusatione itaque veteres audiendi sunt* [taigi senųjų klausytis reikia nuolaidžiai.“ (Čia ir toliau *The Golden Bough* ištraukų vertimai – Nerijaus Stasiulio).

³ Žr. Frazer, p. 56 [i, 242]: „A ceremony intended to make the wind blow or the rain fall, or to work the death of an enemy, will always be followed, sooner or later, by the occurrence it is meant to bring pass; and primitive man may be excused

for regarding the occurrence as a direct result of the ceremony, and the best possible proof of its efficacy.“ „Ceremoniją, kuriai skirta priversti vėją pūsti arba lietu kristi, arba sukelti priešų mirtį, visada anksčiau arba vėliau seks tas nutikimas, kurį ją siekiama sukelti; o pirmą kartą žmogui galima atleisti, kad šį nutikimą laiko tos ceremonijos tiesioginiu rezultatu ir geriausiu įmanomu jos veiksmingumu įrodymu.“

⁴ Žr. Frazer, p. 15 [i, 74]: „...in Bulgaria and among the Bosnian Turks... a woman will take a boy whom she intends to adopt and push or pull him through her clothes; ever afterwards he is regarded as her son, and inherits the whole property of his adopted parents.“ „...Bulgarijoje ir tarp Bosnijos turkų... moteris pasiima berniuką, kurį siekia įsivaikinti, ir prastumia arba ištraukia jį pro savo drabužius; o po to jis laikomas jos sūnumi ir paveldi visą savo tėvių nuosavybę.“

⁵ Lewis Carrol, *Alice in Wonderland*, III skyrius.

⁶ Žr. Frazer, p. 222 [iii, 166]: „Atrodo neabejotina, kad šias apeigas diktuoja nužudytojo šmėklos baimė...“

⁷ Žr. Frazer, p. 449 [i, 273]: „In various parts of Mecklenburg, where the belief in the Corn-wolf is particularly prevalent, everyone fears to cut the last corn, because they say that the Wolf is sitting in it; ...the last bunch of standing corn is itself commonly called the Wolf, and the man who reaps it ... is himself called the Wolf...“ „Skirtingose Mecklenburgo vietovėse, kur ypač paplitęs tikėjimas Javų vilku, visi bijo nupjauti paskutinius javus, nes sakoma, kad juose sėdi Vilkas; ...paskutinį nupjautų javų kuokštą taip pat įprasta vadinti Vilku, o žmogus, jį nukerantis... ir pats vadinamas Vilku...“

⁸ Žr. Frazer, p. 107 [ii, 2]: „...the Kings of the Rain, *Mata Kodou*, who are credited with the power of giving rain at the proper time, that is, the rainy season. Before the rains begin to fall at the end of March the country is a parched and arid desert; and the cattle, which form the people's chief wealth, perish for lack of grass. So, when the end of March draws on, each householder betakes himself to the King of the Rain and offers him a cow that he may make the blessed waters of heaven to drip on the brown and withered pastures.“ „...Lietaus Karaliai, *Mata Kodou*, kuriems priskiriama galia tinkamu metu, t. y. lietinguoju metų laiku, sukelti lietų. Prieš liūtims prasidedant kovo pabaigoje, šalis būna išdegsi ir sausringa dykuma; o gyvuliai, suda-

rantys žmonių svarbiausiąją gėrybių dalį, stokodami žolės, žūsta. Taigi, kovo pabaigai artėjant, kiekvienas ūkio šeimininkas kreipiasi į Lietaus Karalių ir paaukoja jam karvę, kad šis priverstų palaimintuosius dangaus vandenį lašėti ant parudavusių ir suvytusių ganyklų.“

⁹ Žr. Frazer, p. 78 [i, 312ff].

¹⁰ Žr. Frazer, p. 168 [iii, 1]: „At a certain stage of early society the king or priest is often thought to be endowed with supernatural powers or to be an incarnation of a deity, and consistently with this belief the course of nature is supposed to be more or less under his control...“ „Tam tikru ankstyvosios visuomenės tarpsniu manoma, kad karalius arba kunigas apdovanotas antgamtinėmis galiomis arba yra įsikūnijusi dievybė, ir sutinkamai su šiuo tikėjimu tariama, kad gamtos eiga jam daugiau arba mažiau paklūsta...“

¹¹ Žr. Frazer, p. 169 [iii, 3f]: „In ancient times, he was obliged to sit on the throne for some hours every morning, with the imperial crown on his head, but to sit altogether like a statue, without stirring either hands or feet, head or eyes, nor indeed any part of his body, because, by this means, it was thought that he could preserve peace and tranquility in his empire...“ „Senovėje jis privalejo kiekvieną rytą keletą valandų sėdėti soste, ant galvos dėvėdamas imperinę karūną, bet sėdėti visai kaip statula nejudindamas nei rankų, nei kojų, nei galvos, nei akių, nei apskritai jokios savo kūno dalies, nes buvo manoma, kad šitaip jis gali savo imperijoje išsaugoti ramybę ir taiką...“

¹² Žr. Frazer, p. 170 [iii, 5]: „The power of giving or withholding rain is ascribed to him, and he is the lord of the winds...“ „Jam priskiriama galia suteikti arba sulaikyti lietų, ir jis yra vėjų viešpats...“

¹³ Žr. Frazer, p. 171 [iii, 8]: „A king of this sort lives hedged in by a ceremonious etiquette, a network of prohibitions and observances, of which the intention is not to contribute to his dignity, much less to his comfort, but to restrain him from conduct which, by disturbing the harmony of nature, might involve himself, his people, and the universe in one common catastrophe. Far from adding to his comfort, these observances, by trammeling his every act, annihilate his freedom and often render the very life, which it is their object to preserve, a burden and sorrow to him.“ „Toks karalius gyvena suvar-

žytas ceremonialo etiketo, draudimų ir nuostatų tinklo, kuriuo siekiama ne padidinti jo orumą ir juo labiau ne jo ištaigą, bet suturėti jį nuo elgesio, kuris, sutrikdydamas gamtos harmoniją, gali jam, jo tautai ir visatai visiems kartu užtraukti katastrofą. Anaipol nepridėdami jam ištaigos šie nuostatai, varžantys kiekvieną jo veiksmą, sunaikina jo laisvę ir dažnai patį tą gyvenimą, kurį siekia išsaugoti, paverčia jam našta ir liūdesiu.“

¹⁴ Žr. Frazer, p. 179 [i, 28]: “The Malays conceive of the human soul as a little man... who corresponds... to the man in whose body he resides...” „Malajai suvokia sielą kaip mažą žmogutį... atitinkantį... žmogų, kurio kūne gyvena...”

¹⁵ XIV skyriuje *Europos ugnies šventės*.

¹⁶ Žr. Frazer, p. 618 [x, 148]: “...As soon as any sparks were emitted by means of the violent friction, they applied a species of agaric which grows on old birch trees, and is very combustible. This fire had the appearance of being immediately derived from heaven, and manifold were the virtues ascribed to it...” „...Vos tik šiuo smarkiu trynimu pavykdavo įžiebtį keletą kibirkščių, jie panaudodavo lakštabudžių rūšį, kuri auga ant senų beržų ir yra labai degi. Ši ugnis atrodė lyg būtų kilusi tiesiogiai iš dangaus, ir buvo jai priskiriama kuo įvairiausių puikių savybių...”

¹⁷ Žr. Frazer, p. 618 [x, 148]: “...the person who officiated as master of the feast produced a large cake baked with eggs and scalloped round the edge, called *bonnach beal-tine* – i. e. the *Beltane cake*. It was divided into a number of pieces, and distributed in great form to the company. There was one particular piece which whoever got was called *cailleach beal-tine* – i. e., the *Beltane carline*, a term of great reproach. Upon his being known, part of the company laid hold of him and made a show of putting him into the fire ... And while the feast was fresh in people’s memory, they affected to speak of *cailleach beal-tine* as dead.” „...asmuo, einantis šventės šeimininko pareigas, pagamindavo didelį tortą, iškeptą iš kiaušinių ir palei kraštą papuoštą kriauklėmis, vadinamą *bonnach beal-tine* – t. y. *Beltano tortu*. Jis būdavo supjaustomas gabalėliais ir pakiliai išdalijamas svečiams. Vienas iš gabalėlių būdavo ypatingas ir tas, kam pasitaikydavo jį gauti, būdavo vadinamas *cailleach beal-tine* – t. y. *Beltano raganiumi*, labai gėdingu išsireiškimu. Sužinojus, kas jis,

dalis svečių jį sugriebdavo ir vaizduodavo, kad meta į laužą. ... Ir kol išlikdavo žmonių švieži prisiminimai apie šventę, jie dėdavosi kalbą apie *cailleach beal-tine* kaip apie mirusį.“

¹⁸ Frazer, p. 619 [x, 150]: “...they divide the cake into so many portions, as similar as possible to one another in size and shape, as there are persons in the company. They daub one of these portions all over the charcoal, until it be perfectly black. They put all the bits of the cake into a bonnet. Every one, blindfold, draws out a portion. He who holds the bonnet, is entitled to the last bit. Whoever draws the black bit, is the *devoted* person who is to be sacrificed to *Baal*...” „...jie padalija tortą į tiek porcijų, kaip tik įmanoma panašiu viena į kitą savo dydžiu ir forma, kiek toje draugijoje yra žmonių. Vieną iš šių porcijų iš visų pusių jie aptepa medžio anglimi, kol ji tampa visiškai juoda. Tada visus torto gabalėlius sudeda į skrybėlę. Kiekvienas užrištomis akimis išsitraukia po vieną porciją. Laikantysis skrybėlę turi teisę į paskutinį gabalėlį. Tas, kuriam pasitaiko ištraukti juodąjį gabalėlį, yra *pašvestasis* asmuo, kurį reikia paaukoti *Baalui*...”

¹⁹ Žr. Grimų pasakos, #34, *Išmanioji Elzė*.

²⁰ Frazer, p. 640 [plg. x, 275, 279]: “Various rules were also laid down as to the kind of persons who might or should make the need-fire. Sometimes it was said that the two persons who pulled the rope which twirled the roller should always be brothers or at least bear the same baptismal name...” „Taip pat būdavo įvairiomis taisyklėmis nustatoma, kokie žmonės gali arba turėtų užkurti gyvąją ugnį. Būdavo sakoma, kad tie du žmonės, kurie traukia ritinį sukančią virvę, visada turėtų būti broliai arba bent jau nešioti tą patį krikšto vardą...”

²¹ Frazer, p. 640-641 [plg. x, 289]: “...as soon as the fire on the domestic hearth had been rekindled from the need-fire, a pot full of water was set on it, and the water thus heated was afterwards sprinkled upon the people infected with plague or upon the cattle that were tainted by the murrain.” „...vos tik nuo gyvosios ugnies vėl uždegus namų židinį, ant jo pastatydavo puodą, pilną vandens, ir šitaip sušildytą vandenį paskui šlakstydavo ant žmonių, užsikrėtusių maru, arba ant gyvulių, nešiojančių snukio ir nagų ligą.“

²² Frazer, p. 643 [x, 330f.]: “...Dr. Westermarck has argued powerfully in favour of the purificatory

theory alone. ... However, the case is not so clear so as to justify us in dismissing the solar theory without discussion..." „...Dr. Westermarckas, stipriai argumentuodamas, palaikė tik apvalymo teoriją. ...Tačiau šis atvejis ne toks aiškus, kad būtų pagrįsta mums saulės teoriją atmesti be svarstymo..."

²³ Frazer, p. 680 [xi, 156]: "...in New Britain there is a secret society. ...On his entrance into it every man receives a stone in the shape either of a human being or of an animal, and henceforth his soul is believed to be knit up in a manner with the stone." „...naujojoje Britanijoje yra slapta bendruomenė. ...Į ją įstodamas kiekvienas gauna akmenį, kurio forma arba kaip žmogaus, arba kaip kurio nors gyvūno, ir nuo tol tikima, kad jo siela su tuo akmeniu tam tikra prasme sujungta.“

²⁴ Frazer, p. 680-681 [xi, 158]: „... it is used to be thought that the maleficent powers of witches and wizards resided in their hair, and that nothing could make any impression on the miscreants as long as long as they kept their hair on. Hence in France in was customary to shave the whole bodies of persons charged with sorcery before handing them over to the torturer.“ „... buvo manoma, kad raganų ir burtininkų piktdariškos galios slypi jų plaukuose, ir kad šių nevidonų niekas negali paveikti, jei tik jie lieka su plaukais. Todėl Prancūzijoje būdavo įprasta nuskusti visus kaltinamųjų raganavimu kūnus prieš perduodant juos kankintojui.“

²⁵ Rankraščio pastabos. Wittgensteinas rankraštyje jas pažymėjo raide „S“ (schlecht, prastos) ir į spausdintą tekstą neįtraukė.

Iš vokiečių kalbos vertė
Nerijus STASIULIS

Versta iš Ludwig Wittgenstein, *Philosophical Occasions 1912–1951*, ed. by James C. Klagge and Alfred Norman, Hackett Publishing Company, Indianapolis&Cambrige, 1993, p. 115–155.